

dua edip kendisinin de İslâm'ı benimsediği (İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 36), ardından kız kardeşinin de İslâmiyet'i kabul ettiği belirtilmektedir. Vâsile Medine'ye döndüğünde Hz. Peygamber'in iki gün önce Tebük Seferi'ne çıktığını öğrendi. Orduya katılmak için bineği bulunmadığından Medine'de kiralık binek aramaya başladı. Ensardan Kâ'b b. Ucre ile, savaşta elde edeceği ganimeti kendisine vermek şartıyla anlaşta (İbn Sa'd, I, 305). Savaşın ardından ganimet olarak aldığı develeri teslim etmeye gittiğinde Kâ'b develere değil onun kazandığı sevaba ortak olmak istediğini söyledi (Ebû Dâvûd, "Cihâd", 113). Vâsile, Resûlullah'ın Tebük'te iken Dûmetülcendel'e gönderdiği Hâlid b. Velid kumandasındaki 400 kişilik birliğin içinde yer aldı; bir rivayete göre ise Kâ'b b. Ucre'ye getirdiği ganimetleri de bu gazvede elde etti (Vâkıdî, III, 1029).

Suffe ehli arasında yer alan ve Resûl-i Ekrem'e üç yıl hizmet ettiği bildirilen Vâsile (İbn Abdülber, III, 643), Hz. Peygamber'in vefatından sonra Suriye fetihlerine katıldı. Vâsile'nin önce Basra'ya (*a.g.e.*, *a.y.*), ardından Dimaşk'a 3 fersah uzaklıkta Belât köyüne, daha sonra da Kudüs'e yerleştiği ve orada vefat ettiği zikredilmektedir (İbn Ebû Hâtîm, IX, 47). Vâsile'nin siyasî çalkantılardan uzak sakin bir hayat yaşadığı, Şam'da yoğun biçimde hissedilen Hz. Ali ve Ehl-i beyt aleyhtarlığını benimsemediği, hatta bu konudaki olumsuz propagandaları engellemeye çalıştığı anlaşılmaktadır (Müsned, IV, 107; Ahmed b. Hanbel, II, 577-578, 632-633). Ömrünün sonlarında görme duyusunu yitiren Vâsile 83 (702) veya 85 (704) yılında Kudüs'te, bazı rivayetlere göre ise Dimaşk'ta vefat etti. Doksan sekiz veya 105 yaşında öldüğü, Şam bölgesinde ölen en son sahâbî olduğu zikredilmektedir (İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 626). Hz. Peygamber'den başka Ebû Mersed el-Ganevî, Ebû Hüreyre ve Ümmü Seleme gibi sahâbîlerden hadis nakleden Vâsile'nin rivayetleri *Kütüb-i Sittet*'de yer almaktadır. Onun Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde Resûl-i Ekrem'den naklettiği rivayetlerin sayısı mükerrerler hariç on sekizdir (III, 490-492; IV, 107-108). Kendisinden Şamlı tâbiilerden Ebû İdrîs el-Havlânî, Mekhûl b. Ebû Müslim, Ebû'l-Melîh b. Üsâme, Büsr b. Ubeydullah el-Hadramî, Ebû Ammâr Şeddâd b. Abdullah el-Kureşî, Ma'rûf b. Hayyât, Yûnus b. Meysere, Yahyâ b. Hâris ez-Zimârî, İbn Âmir ve Rebîa b. Yezîd el-İyâzî gibi isimlerin yanı sıra kızı Füseyle (Fesîle) hadis ri-

vayetinde bulunmuştur. Vâsile'nin bu kızının adı çeşitli kaynaklarda Huseyle (Hasîle) ve Cemîle şeklinde de kaydedilmiştir (İbn Asâkir, LXIX, 113; LXX, 44; Mizzî, XXXV, 144, 162, 269). Vâsile'nin derslerinde imlâ yöntemini düzenli biçimde kullandığı (Hatîb el-Bağdâdî, II, 55) ve hadislerin mâna ile rivayetine izin verdiği belirtilmektedir (Dîa, XXXV, 136).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 490-492; IV, 107-108; Ahmed b. Hanbel, *Fezâ'ilü's-sahâbe* (nşr. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas), Mekke 1403/1983, II, 577-578, 632-633; Vâkıdî, *el-Megâzî*, III, 1028-1029; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 305-306; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 47; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâkı'r-râvi ve âdâbi's-sâmi'* (nşr. Mahmûd et-Tahhân), Riyad 1403/1983, II, 55; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 643; İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk* (Amrî), LXII, 343-366; LXIX, 113; LXX, 44; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, V, 428-429; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXV, 144, 162, 269; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, III, 383-387; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 36; III, 626; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 101-102; Mehmet Efendioğlu, "Rivayet", *Dîa*, XXXV, 136.

MEHMET GÖRMEZ

el-VASÎT

(الوسيط)

Gazzâlî'nin
(ö. 505/1111)

Şâfiî fıkıhına dair eseri.

Şâfiî mezhebinin klasik dönem literatürü içinde en çok tutunan beş eserden biridir. *el-Vasîfî fi'l-fıkıh*, *el-Vasîfî fi'l-mezhebe*, *el-Vasîfî'l-muhtî bi-aqtâri'l-Basîfî* gibi adlarla da anılır. *el-Vasîfî* kaynakları, telif yöntemi, sistematığı ve etkileri bakımından, ayrıca müellifinin ilmî otoritesinden dolayı haklı bir şöhret kazanmıştır. Şâfiî'nin vefatından sonra altmış yıl daha yaşayan öğrencisi Müzenî'nin bu uzun süre boyunca hocasının büyük eseri *el-Ümmü*ü işleyerek meydana getirdiği *el-Muhtasar*'ı sözü edilen beş eserin ilk halkasını teşkil eder. Diğerleri Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin *et-Tenbih*'i ile *el-Mühezzeb*'i ve Gazzâlî'nin *el-Vasîfî* ile *el-Vecîz*'idir. Öğrencilerin ezberledikleri ve hocaların derslerinde esas aldıkları bu metinler, Nevevî'ye (ö. 676/1277) kadar gelen klasik dönemde Şâfiî fıkıh eğitimi verilen yerlerde ve telif faaliyetlerinde tartışmasız bir otorite kabul edilmiştir. Müzenî *el-Muhtasar*'ı *el-Üm*'den süzerek telif etmiş, sonraki süreçte kaleme alınan konuyla ilgili eserler bu metin etrafında şekillenmiştir. Müteakip iki asır içinde muazzam bir mezhep birikimi oluşmuş, bu ilmî mirasın aykılarak tasnif edilmesi ihtiyacı bir zaru-

ret haline gelmiştir. V. (XI.) asırda Mâverdî, Irak bölgesi birikimi ışığında *el-Muhtasar*'a *el-Hâvî'l-kebir* adıyla büyük bir şerh yazmış, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî ise Horasan çevresinin fıkıh birikimi çerçevesinde *el-Muhtasar*'ı şerhetmiş ve sonraki süreci belirlemede etkili olmuştur. Gazzâlî, hocası Cüveynî'nin görünürde Müzenî'nin bir şerhi, gerçekte ise yetiştirdiği mezhep çizgisinin kendi zamanına kadar gelen birikimini derleyen *Nihâyetü'l-maḥlab fi dirâyeti'l-mezhebe*'ni *el-Basîfî*, *el-Vasîfî* ve *el-Vecîz* adıyla kademeli bir ihtisar işlemine tâbi tutmuştur. Gazzâlî, bu isimleri dil âlimi ve müfessir Ali b. Ahmed el-Vâhidî'nin tefsire dair aynı adları taşıyan geniş, orta ve küçük hacimli üç kitabından almıştır (İbn Kâdî Şühbe, I, 238-239).

Gazzâlî *Nihâyetü'l-maḥlab*'ın ilk ihtisarsına, *el-Vasîfî*'in çeşitli yerlerinde ilgili konuyu veya meseleyi daha önce ayrıntılı biçimde işlediğini, dolayısıyla burada fazla uzatmaya gerek görmediğini ifade ederken *el-Mezhebü'l-Basîfî*, *Kitâbü'l-Basîfî fi'l-mezhebe* veya kısaca *el-Basîfî* şeklinde atıfta bulunur (I, 450, 471; III, 140; IV, 135, 476; VI, 148, 362; VII, 223). İlme karşı talepte gördüğü ilgisizlikten dolayı Gazzâlî anlaşılması daha çok gayret isteyen *el-Basîfî*'i öğrencilerin düzeyine indirmeye karar vermiş, zayıf bulduğu görüş ve rivayetleri ayıklayarak eseri yarı hacmine kadar indirmiş, meseleleri üçte bir oranında azaltmış, sistemini geliştirerek *el-Vasîfî*'i telif etmiştir (*el-Vasîfî*, I, 103-104). Bu süreçte Fûrânî'nin *el-İbâne*'sinden, Kâdî Hüseyin diye tanınan Ebû Ali el-Merverrûzî'nin *et-Ta'likâ*'sından ve daha çok Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb*'inden yararlanmış, sistem bakımından Fûrânî'nin etkisi daha ağır basmıştır. *el-Basîfî*'te *Nihâyetü'l-maḥlab*'ın dayandığı mezhebin Horasan çizgisine (tarik) ait ilmî mirasla yetinen Gazzâlî, daha sonra bunu *el-Vasîfî*'te mezhebin Irak tarihinin ilmî birikimiyle zenginleştirme yoluna gitmiştir. Ayrıca mezhebin Irak çizgisinin reisi olan Ebû Hâmid el-İsferâyî'nin Ebû't-Tayyib et-Taberî üzerinden Ebû İshak eş-Şîrâzî'ye intikal eden mirasını en üst düzeyde temsil eden *el-Mühezzeb*'inden yararlanmış, böylece *el-Vasîfî* ile mezhebin iki çizgisini birleştirme girişimine önemli bir katkı sağlamıştır. Dolayısıyla *el-Vasîfî*'i Bağdat Nizâmiye Medresesi'ne müderris olduktan (484/1091) ve burada Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb*'ini tanıdıktan sonra yazmış olmalıdır.

İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn ve *el-Müstaşfâ* gibi eserlerinde görülen dörtlü taksimi Gazzâlî burada da uygulamıştır. Her ana bölümden birine *el-Müstaşfâ*'da "kutub" adı verilirken *İhyâ'*'da ve *el-Vasîf*'te "rub" başlığı tercih edilmiştir. Eserin ana çatısını meydana getiren bu dört bölüm ibâdât, muâmelât, münâkehât ve cinâyât şeklindeki adlandırılmıştır. Ayrıca her bölüm kendi içinde kitâb, bab, fasıl gibi alt başlıklara ayrılarak eserin iç bütünlüğü pekiştirilmiştir. Gazzâlî, bir taraftan konuları mezhep taassubuna düşmeden deliller ışığında ele alıp fikhî melekedenin gelişmesine, dolayısıyla ictihad ruhunun yeşermesine katkı sağlarken diğer taraftan Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, Dâvûd b. Ali, Ahmed b. Hanbel ve bazan da Şîa'nın görüş ve delillerine ön yargısız biçimde yer vermiştir. Nevevî'nin bu eser üzerine kaleme aldığı *et-Tenkih*'te yer alan (I, 79-80) Gazzâlî'ye yönelik eleştiri ve tesbitlerinde Gazzâlî'nin bu tavrının benimsenmeyişinin belli bir payı olmalıdır. Mezhep literatüründe ikinci aşamayı temsil eden eserler arasında temsil kabiliyeti yüksek olan *el-Vasîf*, müellifin entelektüel düzeyini yansıtmaya yanında sağlam mantık örgüsü ve seçkin metin yapısıyla da sonraki birçok âlimin ilgisini çekmiştir. Öyle ki müteakip devirlerde *el-Vasîf*'ten doğrudan veya dolaylı biçimde faydalanmadan telif edilmiş neredeyse hiçbir eser yoktur. Gazzâlî'nin kendisi bile eseri daha rafine hale getirmeye karar verip *el-Vecîz*'i hazırlamıştır. Onun *el-Basîf*, *el-Vasîf*, *el-Vecîz* ve *el-Hulâsa*'dan oluşan fikh serisi, engin mezhep literatürünü daha duru ve özlü hale getirip üzerinde daha kolay çalışılabilir bir kıvama kavuşturmuştur.

el-Vasîf pek çok şerh, ihtisar ve ta'lik çalışmasına konu olmuştur. Eseri ilk defa Gazzâlî'nin talebesi Muhyiddin Muhammed b. Yahyâ en-Nisâbü'nin *el-Muhtâf fi şerhi'l-Vasîf* adıyla sekiz ciltte şerh ettiği belirtilmektedir (İbn Kâdî Şühbe, I, 313-314; krş. *Keşfü'z-zunûn*, II, 2008). Onun öğrencisi Ebû'l-Bekât Necmeddin Muhammed b. Muvaffak el-Habûşânî, *Tahkîku'l-Muhtâf fi şerhi'l-Vasîf* adlı eserini bu şerh üzerine kaleme almıştır (İbn Hallikân gördüğü bu eserin on altı cilt olduğunu belirtir: *Vefeyât*, IV, 239). İbn Ebû'd-Dem'in *Şerhu'l-Vasîf*'i (*Şerhu müşkili'l-Vasîf*, *İzâhu'l-eğâlîti'l-mevcûde fi'l-Vasîf*) eserin güç anlaşılan yerlerinin açıklaması niteliğindedir. İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'nin *İşkâlât 'ale'l-Vasîf* (*Şerhu müşkili'l-Vasîf*) adlı eseri Gazzâlî'ye yönelttiği eleştirileri ve bazı tashihleri içermektedir. Ne-

vevî, *el-Vasîf*'te gördüğü hata ve eksiklikleri tashih edip tamamlamak üzere *et-Tenkih fi şerhi'l-Vasîf*'i yazmış (*el-Vasîf* -le birlikte basılmıştır; mukaddimesi için bk. *el-Vasîf*, I, 75-98), ayrıca, *el-Vasîf*'in fûrû meseleleriyle yetinip başka eserlerdeki meselelere değinmeden *en-Nüket 'ale'l-Vasîf* adlı iki ciltlik bir çalışma yapmıştır. Necmeddin İbnü'r-Rif'a'nın yaklaşık kırk cilt olduğu belirtilen *el-Matlab fi şerhi'l-Vasîf* (*el-Matlabü'l-'âlî fi şerhi Vasîti'l-İmâm el-Gazzâlî*) adlı şerhinin cemaatle namaz ile bey' kitabı arasındaki konularını Necmeddin Ahmed b. Muhammed el-Kamûlî tamamlamıştır. Eser Medine İslâm Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlanmaya başlanmış, bir grup öğrenci eserin küçük bir kısmına ilişkin tezlerini tamamlamıştır (meselâ bk. Ömer İdrîs Şâmây, 1416/1995; Abdülbâsit Hâc Abdurrahman, 1419-1420; Ammâr b. İbrâhim İsâ, 1430; Ömer b. Abdülazîz es-Selûmî, 1429-1430; Nâyif b. Muhammed el-Yahyâ, 1432). İbn Abdülber es-Sübkî de bu eseri *Muhtasarü'l-Matlab* adıyla ihtisar etmiştir. Necmeddin Ahmed b. Muhammed el-Kamûlî, *el-Bahrü'l-muhtâf fi şerhi'l-Vasîf* adıyla kaleme aldığı şerhi daha sonra *Cevâhirü'l-Bahr* ismiyle kısaltmış, Ömer b. Muhammed el-Fetâ (*Cevâhirü'l-Cevâhir*) ve Muhammed b. Ömer el-Fâriki ez-Zebîdî (*Muhtasarü'l-Cevâhir*) bu eseri tekrar ihtisar etmiştir.

el-Vasîf üzerine şerh ve hâşiye yazan diğer âlimler de şunlardır: Ebû'l-Fütûh Es'ad b. Mahmûd el-İclî (*et-Ta'lik 'ale'l-Vasîf ve'l-Vecîz*, *Şerhu müşkilâti'l-Vecîz ve'l-Vasîf*), Ebû'l-Kâsım İmâdüddin Abdurrahman b. Abdülalî İbnü's-Sükkerî (*Havâşi 'ale'l-Vasîf*), Ebû'l-Abbas Kemâleddin İbnü'l-Üstâz Ahmed b. Abdullah (*Şerhu'l-Vasîf*), Muvaffakuddin Hamza b. Yûsuf el-Hamevî (*Şerhu müşkilâti'l-Vasîf / Müntehe'l-gâyât fi'l-cevâb 'ani'l-işkâlât fi şerhi'l-Vasîf*), Zahirüddin Ca'fer b. Yahyâ et-Tizmentî (*Şerhu'l-Vasîf*), Tâceddin el-Firkâh (*Şerhu'l-Vasîf*), Ebû Hafs İzzüddin Ömer b. Ahmed el-Müdcî en-Neşşâî (*İşkâlât 'ale'l-Vasîf*, *Müşkilâtü'l-Vasîf*), Cemâleddin İbnü'l-Âmirî Ahmed b. Ali (*Şerhu'l-Vasîf*), Muhammed b. Saîd Bâ Şûkey eş-Şaharî (*Şerhu'l-Vasîf*), Ömer b. Muhammed el-Fetâ (*el-İbrîzü'l-gâlî 'alâ Vasîti'l-Gazzâlî*). İbrâhim b. İshak el-Münâvî *Şerhu ferâ'izi'l-Vasîf* adıyla eserin yalnız mirasla ilgili bölümüne şerh yazmış, Abdülazîz b. Ahmed ed-Dîrîni bunu manzum hale getirmiş (*Nazmü'l-Vasîf*), İbnü'l-Mülâkkın *Tezkiretü'l-ahyâr bimâ fi'l-Vasîf mine'l-ahbâr*'da hadislerini tahrîc etmiştir. Kâdî Beyzâvî

el-Vasîf'i ayrıntılarını çıkararak ihtisar etmek, anlaşılması zor yerlerini ve kaynaklarını açıklamak, gerekli ilâvelerde bulunmak suretiyle *el-Gâyetü'l-kuşvâ fi dirâyeti'l-fetvâ* adlı eserini telif etmiş (nşr. Ali Muhyiddin el-Karadâğî, I-II, Kahire 1402/1982), Burhâneddin el-İbrî de buna bir şerh yazmıştır. *el-Vasîf*'i ayrıca Nüreddin İbrâhim b. Hibetullah el-Himyerî el-İsnevî, Muhammed b. Es'ad et-Tüsterî ve İbrâhim b. Abdurrahman el-Umeyrî ihtisar etmiştir (*el-Vasîf* üzerine yapılan çalışmalar ve bir kısmının yazma nüshaları için bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 2008-2009; Abdurrahman Bedevî, s. 20-21; Abdullâh Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-şürûh*, III, 2136-2141). Ali Muhyiddin Karadâğî'nin eksik yayımladığı (I-II, Kahire 1404/1984, "Kitâbü'z-Zekât" a kadar; I-II, Devha 1993) *el-Vasîf*'in tamamını daha sonra Ahmed Mahmûd İbrâhim ile Muhammed Muhammed Tâmir tahkik edip neşretmiştir (I-VII, Kahire 1417/1997). Bu neşirde Nevevî'nin *et-Tenkih* adlı şerhiyle İbnü's-Salâh'ın *Şerhu müşkili'l-Vasîf*, Muvaffakuddin el-Hamevî'nin *Şerhu müşkilâti'l-Vasîf*, İbn Ebû'd-Dem'in *İzâhu'l-eğâlîti'l-mevcûde fi'l-Vasîf*'ine dipnotlarda yer verilmiştir. *el-Vasîf*'in yeni bir neşirini Ebû Amr el-Hüseynî b. Ömer b. Abdurrahim gerçekleştirmiştir (I-IV, Beyrut 2001).

BİBLİYOGRAFYA :

Gazzâlî, *el-Vasîf* (nşr. Ahmed Mahmûd İbrâhim – M. M. Tâmir), Kahire 1417/1997, I, 75-98, 103-104, 450, 471; III, 140; IV, 135, 476; VI, 148, 362; VII, 223; ayrıca bk. neşredenlerin girişi, I, 11-35; Nevevî, *et-Tenkih fi şerhi'l-Vasîf* (*el-Vasîf* ile birlikte), I, 75-98; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 239; Safedî, *el-Vâfi*, XVIII, 58-59; Sübkî, *Tabakât*, VI, 191-389; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 224, 284-285, 304; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye* (nşr. Ali M. Ömer), Kahire, ts. (Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye), I, 238-239, 278-280, 313-314, 341, 391, 419, 432-435, 439-440, 449-451, 473-477, 491-492, 499-500; II, 8-9, 21, 38-39, 41, 45, 89, 281-284; *Keşfü'z-zunûn*, II, 2002-2004, 2008-2009; Brockelmann, *GAL*, I, 542-543; *Suppl.*, I, 752-753; Abdurrahman Bedevî, *Mü'ellesâtü'l-Gazzâlî*, Küveyt 1977, s. 17-29; Abdullâh Muhammed el-Habeşî, *Meşâdirü'l-fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*, Beyrut 1988, s. 205-224; a.m.f., *Câmi'u's-şürûh ve'l-havâşi*, Ebûzabi 1425/2004, III, 2116-2122, 2136-2141.

BİLAL AYBAKAN

VASİYET

(الوصية)

Sözlükte "bitiştirmek, bağlamak; önermek" anlamlarındaki **vasiyyet** (çoğulu ve-sâyâ) fıkıhta kişinin, malını ölüm sonrası na bağlayarak bir şahsa veya hayır ciheti-